

JOZEF MARKUŠ

*Tudovít Štúr,
štúrovci
a slovenský osud*

(1815 - 2015)

Vydavateľstvo
Spolku slovenských spisovateľov

Jozef Markuš

*Ľudovít Štúr,
štúrovci
a slovenský osud*

(1815 - 2015)

Copyright © Jozef Markuš, 2015
Cover design © Jana Satková, 2015

© Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, spol. s r. o., Bratislava
e-mail: vsss@stonline.sk, <http://www.vsss.sk>

Kniha vyšla s finančnou podporou Literárneho fondu

VYDAVATEĽSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV, spol. s r. o.

Jozef Markuš: Ľudovít Štúr, štúrovci a slovenský osud (1815 – 2015)
Zodpovedná redaktorka: Natália Petranská Rolková, profitexty.sk
Grafická úprava a sadzba: Jana Satková
Obálku s použitím reprodukcie obrazu *Olejomalba Andreja Kováčika: Štúrovci u Jána Hollého na Dobrej Vode* spracovala Jana Satková
Tlač: P+M Turany

Prvé vydanie
Printed in Slovakia

ISBN 978-80-8061-876-6

ĽUDOVÍT ŠTÚR, ŠTÚROVCI A SLOVENSKÝ OSUD

(1815 – 2015)

Predhovor

Dvesto rokov od narodenia Ľudovíta Štúra, to je aj dvesto rokov našej novej doby, dvesto rokov slovenských dejín, doteraz najrušnejších z hľadiska postavenia nášho národa vo svete a osobitne v strednej Európe i Európe. Dvesto rokov plných utrpenia a obeť, ale aj radostných a povznášajúcich udalostí; rokov slovenských zdvihov i pádov, ale predsa sa vyznačujúcich celkovo jednoznačne vzostupným pohybom Slovenska.

S mnohým úsilím, koncentrovane som sa v „predjubilejných“ mesiacoch a rokoch venoval slovenským osudom i celkovému slovenskému osudu. Je prirodzené, že aj rozhodujúcej slovenskej osobnosti, Ľudovítovi Štúrovi.

Do tejto knižky som zaradil okrem E. Štúra aj jeho žiakov, skvelé štúrovské pokolenie, lebo ono v jednej svojej vrstve organicky patrí vlastne k podstate Štúrovho diela, prinajmenej pokiaľ ide o jeho pedagogické majstrovstvo a nasmerúvanie životných osudov nasledovníkov.

Štúrovci mnohými nitkami, mnohými spôsobmi sú spojení s bernolákovcami, až do času, v ktorom spolu vytvorili zvláštnu a pre slovenský národ požehnanú syntézu, spojenie. Preto som zaradil do knihy aj pohľad na bernolákovcov a pre hlbšie pochopenie celej bernolákovsko-štúrovej problematiky aj súhrnný pohľad na vstupovanie Slovákov na veľkú dejinnú jazykovú križovatku v 18. storočí.

Mojim cieľom bolo napísať relatívne stručnú prácu, sústreďovať sa pritom na jednotlivé slovenské osobnosti a ich väzby s vývojom celkového slovenského osudu, teda nepísal som podrobne biograficky a faktograficky, ale z hľadiska naznačeného v tejto vete, ktorú v skratke možno vyjadriť takto: osudy a osud, osudy osobností a ich väzby s osudom národa.

Kniha sa usiluje každému Slovákov a priateľovi Slovenska takpovediac zblízka prihovárať, no na druhej strane sa nikomu nepodkladá ani nevtiera. Nič sa v nej nezaobahuje do hávu hmlistej „učenej“ nezrozumiteľnosti, ale najmä na niektorých miestach sa text čitateľovi nepoddá, ak neinvestuje do svojej vlastnej prípravy. S tým súvisí potreba vracieť sa k daktorým pasážam, nečítať všetko len na dúšok, ale o mnohom rozmýšľať a dakde pristúpiť aj k samostatnému skúmaniu, na ktoré kniha poskytuje dostatok námietok a podnetov.

Jestvuje veľký zástup ľudí, ktorým patrí vďaka za pomoc pri zrode a pri dotváraní tejto knihy. Z tohto zástupu menovite spomeniem len oboch posudzovateľov rukopisu prof. PhDr. Petra Libu, DrSc. a PhDr. Tomáša Winklera, PhD. Som presvedčený, že vo svojich posudkoch prejavili nielen vysokú vedeckú erudíciu a ľudské porozumenie, ale aj vnútorné zaujatie pre štúrovcov a pre text o štúrovcoch. Rád som ich pripomienky, poznámky, rady a od-

porúčania pri zlepšovaní rukopisu v maximálne možnej miere využíval.

V úsilí dodržať vopred zvolené rozsahové parametre som mnoho vyjadril len výberovým spôsobom. Na druhej strane ústredné postavenie Ľudovíta Štúra v našich dejinách som nielenže rešpektoval, ale aj zdôrazňoval. Pevne dúfam, že čitateľ po prečítaní tejto knižky bude mať bližšie k nemu, ale bude viac doma i v dejinnej dráme nášho národného osudu a bude viac milovať svojich veľkých i svoj národ. Byť si bližšie a väčšmi milovať vlastných – to je v súhrne poslanstvo tejto knižky.

Október 2015

Jozef Markuš

— 1. kapitola —

PRIBLIŽOVANIE SA SLOVÁKOV NA OSUDOVÚ JAZYKOVÚ A NÁRODNÚ KRIŽOVATKU V 18. STOROČÍ

Po 800 rokoch (907 – 1707), v ktorých sa o slovenských osudoch „mlčalo“ – aj keď pri bližšom pohľade by sa ukázalo, že nemlčalo celkom – prišlo 80-ročné obdobie postupného vstupovania Slovákov na jazykovú, ale i národnú križovatku v 18. storočí a najmä v jeho záverečnej fáze. Bolo to akoby prípravné obdobie, ktoré si žiadalo slovenských Jánov Krstiteľov, máme na mysli ľudí pripravujúcich cestu Pomazanému, Spasiteľovi, v našom prípade Slovenčine, ľudí-zvestovateľov nie Zvestovaných, ľudí pripravujúcich pôdu pre slovenčinu a pre sebedomú slovenskú národnú dušu. Slovensko takýchto Jánov Krstiteľov svojím spôsobom v rokoch 1707 – 1787 malo, hoci málokto z nich – a ak vôbec, tak len v stopových množstvách – si to uvedomoval, a teda vlastne vedome nekonali s týmto „jánokrstiteľským“ poslaním a zacielením. Neuvedomovali si, že roky a desaťročia, v ktorých žili, sú obdobím prípravy, dôležitým časom očakávania, národným i jazykovým adventom, že oni sami sú, trochu pateticky povedané, *pripravovateľ-*

mi veľkých vecí v slovenskom národe. Neuvedomovali si to, lebo sami boli prevažne v zajatí uhorského alebo československého chápania našich národných vecí. Neurobili teda ešte rozhodujúci krok k jasnej jazykovej a národnej slovenskosti¹, formovali však pre ňu rozličným spôsobom mnohé predpoklady a predstupne.

Úlohu pripravovateľov a potvrdzovateľov slovenského národného povedomia, Jánov Krstiteľov slovenskej národnej historiografie, úspešne naplnila akoby prvá vlna slovenských historikov, ktorých dejepisectvo bolo ešte vsadené do pevného uhorského rámca. Z nich spomeňme aspoň štyroch najvýznamnejších. Podľa dátumu narodenia sú to Samuel Timon (1675 – 1736) z Trenčianskej Turnej, univerzitný profesor v Trnave i v Košiciach, Ján Baltazár Magin (1681 – 1734), autor prvej slovenskej národnej obrany, farár v Dubnici nad Váhom a kanonik nitrianskej kapituly, Juraj Papánek (1738 – 1802), autor prvej slovenskej národnej histórie, kňaz a dekan, rodák z Kuklova v okrese Senica a Juraj Sklenár (1744 – 1790) zo Spišských Tomášoviec-Tiby, pedagóg na školách v Levoči, Prešove, Košiciach, Trnave a v Bratislave, kde vyučoval i slovenčinu.

Posuňme sa a všimnime si teraz v nadhodenej súvislosti osud pedagoga, kňaza, jazykovedca *Pavla Doležala*.

On bol v plnom zmysle „prípravná osobnosť“. Možno ho pokladať i za spojovací článok medzi vedcom a jazykovedcom Vav-

¹ To bolo na programe až na konci tohto relatívne krátkeho obdobia. Bolo to predmetom diela Antona Bernoláka a jeho druhov, dielom rokov 1787 – 1792 – 1794. Bernolákovci už boli pravými slovenskými a „slovenčinovými“ Jánmi Krstiteľmi, ale ani oni si túto svoju úlohu *veľkých pripravovateľov* nemohli ešte celkom jasne uvedomovať.

rincom Benediktom z Nedožier a prvým tvorcom normy spisovnej slovenčiny Antonom Bernolákom. Hornonitriansky Slovák, Vavrinec Benedikt, bol autorom prvej systematicky vypracovanej českej gramatiky, takmer o jedenapolstoročie neskôr v Skalici narodený syn česko-moravských exulantských rodičov, Pavel Doležal, vydal v Bratislave slovensko-českú gramatiku, ktorej predmetom je síce opis biblickej češtiny, ale – doslova aspoň v zátvorkách – dostáva tu svoje slovo aj slovenčina. Preto naňho vo svojej jazykovednej kodifikačnej práci na slovenskej gramatike nadväzoval oravský, bratislavský, trnavský a novozámocký Slovák, Anton Bernolák. Doktorí autori hovorili dokonca až o závislosti Bernoláka od P. Doležala, ale jazykovedec Vincent Blanár túto tézu o závislosti po dôkladnom skúmaní z väčšej časti vyvrátil a len z menšej časti potvrdil.² Roky vyjdenia troch gramatík týchto autorov 1603 (Benedikt) – 1746 (Doležal) – 1790 (Bernolák) predstavujú aj dôležité stupne, resp. predpoklady vývoja kultúrnej a spisovnej slovenčiny.

Životná cesta Pavla Doležala bola – nie jeho vinou – kľukatá. Po vychodení ľudovej školy, keďže nebolo v jeho rodnej Skalici evanjelických škôl, ho vzdelával otec a súkromní učitelia; neskôr sa vyučil za súkenníka³ a tento nadaný syn chudobných rodičov sa až neskôr dostal na štúdiá, kvalitné štúdiá v Šoproni, v Győri (Rábe) a vo Wittenbergu. Ako pietisticky (na osobnú zbožnosť) zameraný kazateľ nemohol neskôr odmietnuť vysluhovať spoveď i nezemanom a chudobným ľuďom, a preto ho cirkevná vrchnosť dvakrát zbavila úradu a vyobcovala ho (zo Zemianskeho Podhradia i z Necpál),

² Pozri BLANÁR, V.: *Nový pohľad do autorskej dielne Antona Bernoláka. (Kapitoly z dejín gramatického a lexikálneho opisu slovenčiny.)* Martin, Matica slovenská 2006, 77 s.

³ Historik Karol Golán v poznámkach k prekladu Kollárových *Pamätí* charakterizuje P. Doležala jednoducho ako „vyučeného súkenníka“. KOLLÁR, J.: *Pamäti z mladších rokov života.* Tatran, Bratislava 1950, s. 253. Literárny historik Rudo Brtáň v zborníku o Doležalovi pripúšťa, že podľa jedného prameňa mohol byť „tkáčom mlynských pytlav, pytlíkárom“ a svoje štúdium v Šoprone začal tak, že sa ta dostal na vandrovke. *Pavel Doležal a jeho doba.* Bratislava 1978, s. 6.

takže napokon slúžil chudobným baníkom a roľníkom na Vyšnej Boci ako ich farár, kde vyvíjal bohatú a rôznorodú tvorivú aktivitu.

Pavel Doležal mal neľahký a životnými drámami naplnený rodinný život. Postupne pochoval všetky tri svoje manželky a aj viacero z jeho deviatich detí zomrelo v mladom veku. Chudoba mu nebránila v tom, aby pritiahol k sebe (resp. do svojej blízkosti) svojho synovca Augustína, aby ho podporoval v štúdiách a staral sa oňho. Augustín Doležal sa stal významným slovenským spisovateľom a vzdelancom a napríklad jeho dielo *Pamětná celému světu tragédia* sa podľa niektorých bádateľov stala inšpiračným zdrojom I. Mádáchovi pri písaní jeho Tragédie človeka.

Medzi P. Doležalom a A. Bernolákom sa čnie ešte jedna osamotená postava, postava františkánskeho mnícha Hugolína Gavloviča. H. Gavlovič, ako básnik, náboženský spisovateľ a etik, bol plodný autor, ktorého rozsiahle dielo zostávalo v rukopisoch, neskôr malo najmä jeho hlavné dielo *Valaská škola mravov stodola* zaujímavé osudy, vychádzalo jazykovo upravené a skracované alebo neúplné. Pôvodný text kompletne vyšiel až v rokoch 1988 – 1989, teda viac ako 230 rokov po jeho napísaní, prakticky súbežne dvakrát, v USA i na Slovensku.⁴

Okrem čisto obsahovej a literárnej hodnoty *Valaskej školy* je pozoruhodná najmä jej *jazyková hodnota*. *Valaská škola* nebola napísaná v češtine (ani v jej slovakizovanej podobe) a nemohla byť napísaná ani v bernolákovskej slovenčine – od vydania prvého Bernolákovho kodifikačného diela, od Dizertácie, ju delilo 32 rokov – Bernolák v čase písania *Valaskej školy* ešte ani nežil a Gavlovič žil v prostredí relatívne vzdialenom od trnavského, skalického

⁴ GAVLOVIČ, H.: *Valaská Škola*. Edited and with commentary by Gerald J. Sabo, including a linguistic commentary by Lubomír Ďurovič. Slavica Publishers, Inc., Columbus, Ohio 1988, 730 s. GAVLOVIČ, H.: *Valaská škola mravív stodola*. Na vydanie pripravila a komentár napísala Gizela Gáfríková. Bratislava, Veda 1989, 1000 s. a 24 obr. prílohy. V oboch citovaných dielach nájde čitateľ aj dôkladnú vedeckú informáciu o osudoch Gavlovičovho diela.

alebo bratislavského slovenského vzdelaneckého prostredia. Nedá sa povedať, že by sa tejto jazykovej otázke, ba jazykovej záhade Gavlovičovho diela odborníci nevenovali a že by neformulovali na túto tému aj veľmi odlišné názory. Spomeňme v tejto súvislosti aspoň také odborné authority, ako boli alebo sú Celestín Alojz Lepáček, Andrej Mráz, Jozef Minárik, Katarína Habovštiaková, Rudolf Krajčovič, Albert Pražák, Gizela Gáfriková – Slavkovská, Gerald J. Sabo, Ján Mišianik, Milan Hamada, Vševlad Jozef Gajdoš.

Veľmi dôkladnú a precíznu kvalitatívnu aj kvantitatívnu analýzu jazyka Valaskej školy publikoval Lubomír Ďurovič.⁵ Po mnohých krokoch svojho rozboru dochádza k zaujímavým záverom, ktoré sa pokúsime v stručnosti reprodukovať.

Analýza ukázala, že *Valaská škola* je napísaná v predpisovnej slovenčine, ale jej jazyk nemožno stotožniť s nijakým nárečím alebo interdialektom (koiné); má znaky pochádzajúce z rôznych geografických zdrojov, trochu zjednodušene povedané, predovšetkým znaky kultúrnej západoslovenčiny Trnavskej oblasti, v menšej miere kultúrnej západoslovenčiny z údolia rieky Moravy a celkom málo aj znaky kultúrnej stredoslovenčiny. H. Gavlovič sa narodil na poľsko-slovenskej hranici, v útlom detstve používal poľštinu ako materinský jazyk, ale potom stále žil na severnej Orave a na hornom Považí, teda v stredoslovenskej oblasti. Základnou otázkou podľa L. Ďuroviča v tejto súvislosti je, *prečo* sa naučil a používal prevažne západoslovenský jazyk, keďže vieme, že nikdy nežil na západnom Slovensku. Analytické poznatky dokazujú, že sa spomínanú reč neučil ani z Doležalovej Gramatiky, vtedy jediného opisu kultúrnej západnej slovenčiny, keďže popri niektorých zhodách medzi P. Doležalom a H. Gavlovičom pozorujeme aj výrazné odlišnosti.

To znamená, že H. Gavlovič sa musel naučiť tento jazyk v prostredí, v ktorom sa používal. Ide o dôkaz, že kultúrnou západ-

⁵ GAVLOVIČ, H.: *Valaská škola*. Slavica Publishers, Inc., Columbus, Ohio 1988, s. 655 – 730.

nou slovenčinou sa hovorilo aj mimo územia západného Slovenska, o čom svedčia – stále podľa L. Ďuroviča – aj texty kamaldulských mníchov z Červeného Kláštora, teda z východného Slovenska. Geografická báza jazyka *Valaskej školy* sa oproti báze, o ktorú sa opieral P. Doležal, posúva od slovenčiny údolia Moravy k slovenčine Trnavskej oblasti a k strednej slovenčine. Tým rastie aj jej vzdialenosť od spisovnej češtiny. Takto je jazyk *Valaskej školy* na „polceste“ medzi P. Doležalom a A. Bernolákom a svojimi variantnými kolísaniami demonštruje rozpätie medzi týmito dvoma štádiami (stupňami, podľa J. M. Hurbana „schodami“) vývoja normy spisovnej slovenčiny. Podľa L. Ďuroviča pred L. Štúrom sa realizovali až dva kroky k jeho spisovnej slovenčine – Bernolákov a Doležalov a ešte praktický, aj Doležala vylepšujúci „medzikrok“ Gavlovičov.⁶

Kultúrna a spisovná slovenčina teda nebola – ako by sa to z daktorých učebníc a iných spisov mohlo zdať – akýmsi *volným výberom* základnej jazykovej geografickej bázy podľa formuly: bernolákovci sa rozhodli pre západnú slovenčinu a štúrovci si vybrali strednú slovenčinu. To je dosť nepodložený pohľad, zachycujúci – aj to čiastočne – iba povrch. V skutočnosti išlo o zložitý, mnohými faktormi podmienený proces, ktorý mal „takmer“ zákonitú vývojovú povahu⁷. Hovoríme „takmer“, lebo nechceme ani na chvíľu zabúdať na osobnostný subjektívny vklad A. Bernoláka a L. Štúra, ako aj ďalších bernolákovcov a štúrovcov do nášho spisovného jazyka.

Dobre, ale nebárs, alebo: pusto tebe, slovenčina. Tak by sme si mohli povzdychnúť, keď budeme sledovať vývoj a činy iných osobností, osobností, ktoré mali i veľké kultúrne zásluhy, ale ktoré ako-

⁶ Tamtiež, s. 710 – 712.

⁷ V zásade takto to videli napríklad Samo Czambel a Jozef Miloslav Hurban, ktorých výstižné slová L. Ďurovič v záverečných odsekoch svojej štúdie veľmi príhodne cituje.

si nechceli preklenovať priepasť medzi ľudovým a kultúrnym či kultivovaným jazykom slovenským, osobnosti, ktoré chceli zostať pri češtine (a latinčine) ako literárnom jazyku a neváhali prísť i k čechizovaniu literárnych prejavov slovenských autorov. Lipli na čistote češtiny; takto postupovali „z veľkých“ napríklad Samuel Hruškovíc, Daniel Krman ml. alebo Bohuslav Tablic. Do tejto „čechizujúcej“ skupiny, pokiaľ ide o najvýznamnejšie osobnosti, by sme mohli zaradiť ešte Jána Hrdličku, Ondreja Plachého, Juraja Ribaja (Ribaya), Mateja Bela a Jána Kollára⁸.

Ešte raz zdôrazňujem, že títo muži majú veľké zásluhy nielen všeobecne v kultúrnej tvorbe povznášajúcej úroveň Slovenska, ale aj v pestovaní a kultivovaní národného povedomia Slovákov (osobitným a významným spôsobom spomedzi nich B. Tablic a J. Kollár). Na druhej strane treba znovu povedať, že sa akosi nevedeli dostať na druhú, rozumej na slovenskú, stranu, pokiaľ išlo o otázku kultúrneho, resp. spisovného jazyka. Stále sklzávali na teritórium iného jazyka, resp. iných jazykov, čo práve v epoche vstupu Slovenska a Slovákov na veľkú jazykovú križovatku nemožno hodnotiť pozitívne.

Ján Hrdlička a Ondrej Plachý sa dostali takpovediac na slovenské rozhranie a formulovali o ňom dakolko pozoruhodných myšlienok, ale neprekročili ho, nevykročili z neho ráznym krokom, naopak, urobili nielen formálne, ale aj reálne poklony smerom k nemčine a k biblickej češtine. Apropo: čeština. Nič sa nedá robiť, ale češtinu oslavujúci a praktizujúci Slováci boli vždy menej odolní voči maďarizujúcim, germanizujúcim alebo latinizujúcim myšlienkam a tendenciám než ľudia slovenského jazykového smerovania.

⁸ Ján Kollár, narodený v roku 1793, z hľadiska chronológie svojho života patrí do nasledujúcej vývinovej etapy. Ale v obsahovom zmysle patril medzi „pripravovateľov“, medzi Jánov Krstiteľov prípravného obdobia slovenskej spisovnosti a národnej emancipácie. Jeho najväčšie diela, *Slávy dcéra* a *Národné spievanky* znamenali nesmierne veľa v naznačenom smerovaní k vlastnej spisovnej reči a národnej identite, hoci ... hoci Kollár sám sa stal, aspoň pokiaľ ide o jazyk, najurputnejším a najrozčúlenejším odporcom spisovnej slovenčiny.

Bohuslav Tablic toho urobil nesmierne veľa v rôznych oblastiach (okrem iného napríklad v literárnej histórii); s citovým aj rozumovým súhlasom čítame i dnes jeho básnické i prozaické riadky, v ktorých sa hlásil k podnecovaniu lásky k národu, k Slovákom, k vlasti; veríme mu, keď sa vyznáva:

NECH SI SVETÁK ROZPUSTILÝ
HĽADÁ KDE CHCE PANENKU,
MŇA VŠAK VERU NEPOMÝLI,
JA CHCEM ZAS LEN SLOVENKU.

Na druhej strane vidíme jasne, že ešte mu je neznámy skutočný národno-kultúrno-jazykový kontrast, ktorý básnicky aj ideovo formuloval Ján Hollý, kontrast Matky Slovenky a jej slovanskej sestry, ale aj zhubkyne (Hollého výraz) Česky a jeho prosbu:

ZBUĎ SYNOV ODRODENÝCH, ABY RÁZ UŽ OPUSTILI ČEŠKU
A SPOLU ZJEDNOTENÍ K SVÉJ SA NAVRÁTILI MATCE.⁹

Napokon aj citovaný Tablicov verš¹⁰ je len slovenský preklad Štefana Moravčíka z básnikovej českej pôvodiny.

Juraj Ribai bol neobyčajne erudovaný a veľmi uvážlivý človek a vzdelanec. Predsa však – ako Slováčok – sa „triasol“ predovšetkým o češtinu, nie o slovenčinu, a pokladal za dôležité promptne a v podstate varovne informovať českého vedca Josefa Dobrovského o pokusoch a úsiliach Slováčkov o vlastný spisovný jazyk.

Matej Bel dosiahol vo vedeckej oblasti (a osobitne v oblasti encyklopedickej tvorby) veľké úspechy a bol skutočne, nielen pod-

⁹ HOLLÝ, J.: *Chválospev na Antoňu Bernoláka*. In: Na slovenský národ. SVKL, Bratislava 1957, s. 121 – 128, citované miesto s. 123.

¹⁰ TABLIC, B.: *Oberanie ovocia*. Slovenský spisovateľ, Bratislava 1986, s. 26 – 27.
Preklad Š. Moravčík.

ľa jedného hodnotiaceho výroku, veľkou ozdobou Uhorska. Takisto veľké a všestranné boli jeho jazykové vedomosti a zručnosti. Od Očovčana a človeka, ktorý len s výnimkou svojho štúdia v Halle (a krátko vo Vespríme a Pápe) a ročného rektorovania školy v Klosterbergene pri Magdeburgu žil stále na Slovensku, by sme však očakávali horúcejší vzťah k Slovensku a k slovenčine. Nebolo to však tak. Rodná slovenčina u tohto polyglota stála kdesi vzadu, za latinčinou, maďarčinou, češtinou a nemčinou. Jozef Škultéty ho pokladal nielen za hungaristicky orientovaného človeka, ale rovno za pomadžarčovateľa. Ešte pred ním Jozef Miloslav Hurban, keď ho porovnáva s Danielom Krmanom ml., vychádza mu D. Krman zreteľne slovenskejší a u M. Bela nachádza „pochlebnosť a frázovú uklonkovanosť, čo do národnosti prekypujúci kozmopolitný cit“.

Neskôr, pravda, mnohí významní odborníci korigovali tieto súdy (napr. A. A. Baník, M. Kocák, J. Tibenský), aj najlepší Belov znalec, Ján Tibenský síce všeličo v širších súvislostiach Belovho života a diela formuluje inak, ale neopravuje „jadro“ krátko spomenutých tvrdení, nerobí z M. Bela snehobieleho slovenského patriota, práve pre maďarskú a českú, a dokonca aj nemeckú strunu, ktorá v Belovi prevažovala strunu slovenskú. Aj jeho často citované slová v Predhovore ku Gramatike P. Doležala, slová, ktoré niektorí autori interpretujú ako chválu slovenčiny, sú – o češtine ako reprezentantke slovanských jazykov. Pravda, na druhej strane znalec jazykov M. Bel dobre vedel o rozdielnosti češtiny a slovenčiny, no, dopovedzme to, chápal slovenčinu ako „iba“ ľudovú reč, ktorá sa nemôže ani v budúcnosti vyrovnáť vypestovanej biblickej češtine.

Pochopiteľne, nestavíme sa kriticky k používaniu latinčiny, maďarčiny, češtiny a nemčiny v Belových dielach. Ako vedec a odborný autor sa v tom čase naozaj nemohol pridržáť slovenčiny, ak nechcel ostať nepoznaný a neuznaný. Ťažké srdce máme však na Belovo *poradie* jazykov, napríklad aj v geograficko-historickom opise Turčianskej stolice v jeho *Notíciách* má toto poradie pri ná-

zvoch obcí: maďarská – latinská – nemecká a na poslednom mieste slovenská forma¹¹. V jazykových učebniciach M. Bela je zasa poradie: latinčina, nemčina, maďarčina a čeština ako spisovný jazyk Slovákov. A ťažké srdce máme na to, že M. Bel pokladá slovenčinu za podradnejší jazyk v porovnaní s češtinou.

Daniel Krman ml., to je jeden veľký, zaujímavý, dramatický a nesporne aj tragický slovenský osud. Ako kňaz a superintendent zasahoval mnohokrát a zásadným spôsobom do slovenských cirkevných a národných dejín. Jeho cesta išla cez väzenie, útek z väzenia, emigráciu, silné sympatie k odboju Františka Rákociho II., dôležitú ružomerskú evanjelickú synodu, cez cestu za švédskym kráľom Karolom XII., porážku tohto kráľa pri Poltave, až po väzenie na Bratislavskom hrade; bol odsúdený na doživotný žalár, v ktorom aj umrel. Vyzdvihoval potrebu kultivovať národný jazyk, vstupoval do svedomia Slovákom, že ho v porovnaní s Čechmi zanedbávajú, ako jazykovedec skúmal rozdiely medzi češtinou a slovenčinou. Napriek tomu ostal dôsledným stúpencom jazyka Kralickej biblie, evidentnú národnú rozdielnosť Slovákov a Čechov akceptoval, no chápal ju tak, že my „hovoríme tým istým jazykom“ ako „rozptýlený český národ“ (Krmanov predhovor k vydaniu českej Biblie v Halle roku 1722).

Pozrime sa teraz, ako to bolo s jazykom a rečou pred „vplávaním“ Slovenska na osudovú historickú križovatku v závere 18. storočia. Možno povedať, že roky 1707 – 1787 (– 1792) sú veľmi významné z hľadiska jazykového vývoja na Slovensku. Bubloce a vrie to v jazykovej otázke, pravda, spočiatku viac v hĺbinách než na pozorovateľnom povrchu, viac v skrytosti než otvorene, viac v podvedomí a v nejasných formách vo vedomí ľudí než v publikovaných textoch; slovenčina ako literárna reč ešte nieže nie je na čele, nevedie, „nevývodí“, ale oblieka si rôzne prevleky, bibličtinu, slovakizovanú češti-

¹¹ BEL, M.: *Turčianska stolica*. Osveta, Martin 1989, s. 12. Ide o úvodnú štúdiu Richarda Marsinu.

nu, bohemizovaný slovenský ľudový jazyk, kultivované nárečia slovenských krajov. Ale z odstupu času vidíme, že to, čo sa nesmel a na rôznych spôsoboch kľuvalo z vajca, bola spisovná slovenčina.

V 10. – 17. storočí sa slovenčina vyvíja ako ľudová reč, navyše doslova rozkrájaná horstvami a hlbokými údoliami na viacero, na výraznej nárečovej báze sa rozvíjajúcich, častí. A predsa má slovenčina svoje takpovediac zážitky a úspechy, má svoju silu a životaschopnosť, v mnohých prípadoch sa „lepí“ aj na inonárodný substrát, ako to bolo vidieť na príklade valašskej kolonizácie, ale aj na procese slovakizácie Nemcov, príslušníkov iných národov a veru zavše aj samých Maďarov. Vývinová izolácia slovenčiny v našich hlbokých dolinách mala i svoje pozitíva, najmä zachovanie pôvodnosti, originality našej národnej reči.

Mohli by sme povedať, že slovenčine veľmi chýbali školy, ba chýbalo dokonca aj vedomie, že by školy a slovenské gramatické učebnice boli vôbec potrebné.¹² Slovenčina počas mnohých storočí, obrazne povedané, nechodila do poriadnych škôl, a predsa sa kultivovala, cibrila, vyvíjala a bohatla. Išlo to predovšetkým zdola, ale nie bez umenia, spomeňme aspoň skvostné slovenské ľudové piesne, vyvieralo to bez akéhokoľvek preháňania alebo prikrášľovania priamo z génia slovenského ľudu. Len postupne pribúdali aj vzdelanci, nemnohí vzdelanci; ich prúd začína naberať na mohutnosť až v 17. a v 18. storočí, keď vzniká a rozvíja sa ešte nie spisovná, ale čiastočne normovaná kultúrna slovenčina západoslovenského, stredoslovenského a východoslovenského typu.

¹² Narazil na túto smutnú skutočnosť ešte ako mladý školák Ján Kollár, keď sa chcel poučiť o jednej gramatickej chybe vo svojej vlastnej slovenskej vete. „Išiel som k farárovi Baldovskému, ale tomu sa o slovenských knihách a gramatikách, ako evanjelickým kňazom napospol, ani nesnívalo, čo ma už vtedy veľmi zamrzelo. Slovenský kazateľ – hŕtal som – a nemá, ba vari ani nepozná slovenskú gramatiku. Akože je to?... Zodral by si si ruku po lakte a dolámal, keby si našich učiteľov a kazateľov ponavštevoval, veď nielenže Homéra, ale ani nijakú gramatiku a slovenskú knihu nemajú!“ KOLLÁR, J.: *Pamäti z mladších rokov života*. Tatran, Bratislava 1972, s. 25.